

OTÁZKA POLITICKÉHO SPRÁVANIA OBYVATEĽOV VIDIEKA A MESTA V KRAJINÁCH BÝVALÉHO VÝCHODNÉHO BLOKU SO ŠPECIÁLNYM AKCENTOM SITUÁCIE NA SLOVENSKU

Martin Plešivčák

Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, Katedra humánnej geografie a demografie, e-mail: plesivcak@fns.uniba.sk

Abstract: This contribution aims to bring a brief theoretical basis defining the elementary framework of political science and sociological research on voting behaviour of inhabitants especially concerning the field of urban-rural cleavage dividing the electorate into two relatively autonomous segments. Subsequently, these rules of political behaviour peculiar to the citizens determining on the nature of democratic society are put into the context of the former Eastern Bloc countries, with special regard to the development of socio-political conflict line between the town and countryside in the Slovak Republic. The study evaluates the contribution of the most important works published in Slovakia since 1989 paying attention to the voting patterns of electors living in urban space on one hand and rural environment on the other. Existence of fragmentation in value, ideological, thematic and voting preferential issue at the political level is one of the basic predispositions to cleavage of electorate, which has not been in the Slovak party system tightly institutionalized for a long time, however.

Key words: social cleavage, urban-rural conflict, voting preferences, political parties, Slovakia

1 ÚVOD

Predpoklad, že politické správanie ľudí je zapríčinené najmä ich pozíciou v rámci sociálnej štruktúry, je hlavným elementom politicko-sociologického prístupu skúmania volieb. V prípade európskej literatúry je pôvodná štúdia Lipseta a Rokkana, *Party Systems and Voter Alignments* (1967), obvykle považovaná za teoretický základ politicko-sociologického prístupu výskumu tejto problematiky. V rámci tohto prístupu je štruktúra sociálneho štiepenia reflektovaná s rozdielnosťami v hodnotových orientáciách. Centrálna pozícia konceptu identifikácie so stranou, ako hlavný determinant politických postojov voliča, jeho percepcií a politického správania, predstavuje základný element politicko-psychologickej školy, michiganskej školy, zatiaľ čo myšlienka ideologického kontinua, ľavo-pravá dimenzia v zmy-

sle konceptu uchovávaní hodnôt a informácií pre voličov i politické strany, je chápaná ako základný stavebný kameň Downsovej ekonomickej teórie demokracie. Hodnotenie politických strán a kandidátov vo vzťahu k politickým témam a výkonu vlády predstavuje kľúčovú zložku akéhokoľvek vysvetľujúceho modelu predpokladajúceho správanie voličov na základe ich vlastných cieľov a zámerov. Politicko-sociologický prístup uplatňovaný v Európe (myšlienka volebného výberu na základe obmedzeného počtu sociálnych štiepení) je založený na známom výroku Lipseta a Rokkana, v ktorom sa uvádza, že stranické systémy 60-tych rokov 20. storočia (s malými, ale o to významnejšími výnimkami) reflektujú štruktúry sociálneho štiepenia z 20-tych rokov minulého storočia (Lipset a Rokkan, 1967). Autori argumentujú tým, že stranické systémy, ktoré vznikli v čase zavedenia všeobecného volebného práva v krajinách západnej Európy, reflektovali štyri historické štiepenia, a to štiepenia medzi centrom a perifériou, medzi štátom a cirkvou, medzi mestom a vidiekom a medzi zamestnávateľmi a robotníkmi, pričom tieto konfliktné línie vydržali takmer bez výnimky všetky turbulentné politické udalosti prvej polovice 20. storočia.

Podľa Lipseta a Rokkana (1967), urbánno-rurálny konflikt v krajinách západnej Európy vývojom menil svoj charakter. Čisto agrárne strany vznikli iba tam, kde periférna kultúrna opozícia korešpondovala s konfliktom zohľadňujúcim jeho ekonomickú stránku, pričom súčasne museli byť schopné si toto sociálne štiepenie opätovne vynucovať. Hoci pri tvorbe Lipsetovho a Rokkanovho modelu sociálneho štiepenia nebol zohľadňovaný región strednej a východnej Európy, prítomnosť vplyvnej katolíckej cirkvi nebránila počas medzivojnového obdobia vzniku silných roľníckych strán v tomto regióne. Agrárne strany patrili v niektorých výrazne katolíckych krajinách k tým najúspešnejším a celkovo mali významnejšie postavenie než roľnícke strany napr. v protestantskej severnej Európe. Niektoré z týchto strán boli v krajinách bývalého východného bloku v tomto období otvorene ateistické, kým iné boli smerom ku katolíckej cirkvi ústretovejšie.

V úvodnej pasáži príspevku sa zamyslíme nad stavom urbánno-rurálnej konfliktnej línie vyformovanej v post-socialistických krajinách Európy, čím problematiku volebného správania elektorátu slovenských miest a vidieckych obcí zasadíme do širších priestorových súvislostí. Predstavíme si elementárne disparity existujúce vo volebno-preferenčnom profile obyvateľov znovuobjavenej časti starého kontinentu žijúcich v mestách na jednej strane a vo vidieckom priestore na strane druhej, ktorý je vo výraznej miere predurčený hodnotovými a ideologickými špecifikami prítomnými v týchto dvoch pomerne odlišných socio-kultúrnych prostrediach. Rovnako tak zhodnotíme mieru stability politických postojov a stranických inklinácií urbánnych a rurálnych voličov formujúcich politickú reprezentáciu týchto štátov, ktoré kardinálnym spôsobom ovplyvňujú zloženie a volatilitu daného stranického systému. Následne sa preniesieme do slovenskej ponovembrovej reality a pokúsime sa identifikovať politicko-preferenčný vzorec mestského a vidieckeho voliča a základné socio-ekonomické vplyvy, ktoré ho dlhodobo formujú. Chronologicky si zhodnotíme vývoj volebného správania obyvateľov slovenských miest a vidieckych komunít, ktoré v závislosti od miery ich volebnej angažovanosti dokázalo v mnohých prípadoch vý-

znamným spôsobom ovplyvniť výsledky samotných volieb a určiť tak politické smerovanie celej krajiny na nasledujúce obdobie. Identifikujeme strany, ktorých politický program a ideologické ukotvenie sa teší zvýšenej popularite v urbánnom priestore, na druhej strane si však predstavíme i politické subjekty bytostne odkázané na elektorálnu podporu pochádzajúcu naopak z rurálneho prostredia. Vzhľadom na výsledky predchádzajúcich podobne orientovaných štúdií koncentrovaných na stredo- a východoeurópsky priestor možno predpokladať, že urbánno-rurálny profil jednotlivých politických subjektov na Slovensku je dlhodobo platný a len zriedkavo podlieha zmenám, ktoré by ho zásadnejším spôsobom korigovali či dokonca transformovali priamo od základov. Na druhej strane však možno očakávať, že len málo politických subjektov v mladých demokraciách, akou je i tá naša, je schopných kontinuálne v dlhšom časovom horizonte reprezentovať záujmy mesta či vidieckych komunít. Vzhľadom na intenzitu úpadku agrárneho sektora vplyvom post-socialistickej transformácie spoločnosti, vstupom do Európskej únie, určením odlišných rozvojových priorít štátu politickými elitami a prakticky neexistenciou relevantnej agrárnej tradície na slovenskej politickej scéne po roku 1989 ide skôr o prejav iných socio-politických štiepení spoločnosti a urbánno-rurálna konfliktná línia je tak v našom prípade skôr len dôsledkom územnej skladby obyvateľstva. V závere štúdie si načrtnuté hypotézy verifikujeme a následne stručne skonfrontujeme s generálnymi zisteniami nedávneho výskumu, ktorý realizoval autor príspevku.

2 CHARAKTER SOCIO-POLITICKÉHO URBÁNNO-RURÁLNEHO KONFLIKTU V KONTEXTE KRAJÍN BÝVALÉHO VÝCHODNÉHO BLOKU

V prípade post-socialistických krajín výsledky viacerých štúdií potvrdili fakt, že elektorát mesta prejavuje v komparácii s obyvateľmi vidieckych obcí vyšší záujem o politické záležitosti, frekventovanejšie o nich debatuje a v konečnom dôsledku dokáže účinnejšie formovať politické postoje ľudí žijúcich v jeho okolí. Avšak práve rurálni voliči sú tí, ktorí sa výraznejšie angažujú v samotných voľbách formou aktívnej účasti pri hlasovaní. Genézu týchto tendencií možno hľadať v predchádzajúcom spoločensko-politickom systéme, ktorý sa vyznačoval nekompromisnosťou voči volebnej letargii obyvateľstva (Mihalisko, 1997). Práve v tom možno identifikovať príčiny skutočnosti, že ľudia, ktorí sú konzervatívneho a tradicionalistického zmysľania, deklarujú oveľa väčší záujem o voľby než liberálne či reformne uvažujúci voliči, ktorí svojou neúčastou na hlasovaní len uplatňujú ich nadobudnuté demokratické právo neparticipovať (Rose, 1997; Johannsen, 2000).

Na tieto zistenia nadväzujú Shabad a Slomeczynski (1999), ktorí konštatujú, že voliči žijúci na vidieku sa identifikujú s hodnotami populizmu, paternalizmu a post-socialistickými politickými formáciami pretrvávajúcimi v poľskom straníckom systéme. K podobným záverom, avšak v kontexte slovenského rurálneho prostredia, došiel v súvislosti s hodnotovou a ideologickou výbavou elektorátu vidieka Krivý (2000). Preto nemôže prekvapiť skutočnosť, že pre vidiecke prostredie je typická

značná dôvera v tradičné štátne či cirkevné inštitúcie. Oddanosť obyvateľstva vidieckych obcí deklarovaná smerom k štátnym inštitúciám, ich výkonu a rozhodnutiam, je pomerne zarážajúca, nakoľko na sprievodné prejavy transformačného procesu doplatil najviac práve rurálny priestor. Ak si však pripomenieme hodnoty autoritárstva a paternalizmu, ku ktorým obyvateľstvo tohto prostredia v politickej rovine najviac inklinuje, nemôže toto zistenie nikoho zaskočiť. V počiatočných fázach transformácie poľskej spoločnosti bol vidiek spájaný s populistickými a post-socialistickými politickými táborami a s paternalistickými pohľadmi na úlohu štátu. Zarycki a Nowak (2000) zistili, že 40 – 70 % variácie volebného správania elektorátu v poľských prezidentských a parlamentných voľbách medzi rokmi 1990 – 1997 možno opísať dvoma faktormi. Prvým z nich je urbánno-rurálny konflikt a druhý sa vzťahuje k rozdielom plynúcim zo zmeny územno-správneho usporiadania Poľska po druhej svetovej vojne. Zarycki (2000) navyše zistil (vychádzajúc pritom z Kitscheltovej klasifikácie sociálnych štiepení), že ekonomické otázky, ktoré možno charakterizovať ako konflikt týkajúci sa redistribúcie zdrojov a podpory voľného trhu, môžu byť dokonca interpretované v zmysle urbánno-rurálneho konfliktu a štiepenie typu „liberalizmus vs. autoritárstvo“ možno zasa interpretovať ako tradičný konflikt „centrum vs. periféria“.

Johannsen (2003) vo svojej štúdií hodnotil stav urbánno-rurálneho štiepenia obyvateľstva vo viac ako dvadsiatke post-socialistických štátov Európy po roku 1989. Podľa spomínaného autora, urbánne prostredie väčšiny týchto krajín vo zvýšenej miere prejavuje podporu trhovej ekonomike a stotožňuje sa s cestou obmedzovania kontrolných a regulačných funkcií štátu pri distribúcii statkov a služieb. Prezentované zistenia neprekvapia, nakoľko z transformačnej etapy vývoja spoločnosti obyvatelia miest skôr profitovali a vonkoncom nezaznamenali tak markantný pokles životnej úrovne, aký bol evidovaný práve v prípade rurálnych komunít.

S výnimkou Ukrajiny, vo všetkých post-socialistických štátoch Európy sympatizovali obyvatelia mestských sídel pri komparácii s vidiekom v oveľa nižšej miere s autoritárskym štýlom riadenia vecí verejných. To len potvrdzuje, že mestský priestor má tendenciu podporiť demokratické hodnoty oveľa promptnejšie než vidiecky. Takéto konštatovanie je v súlade s teóriou modernizácie, na základe ktorej možno predpokladať, že modernizačný proces formujúci ekonomiku spolu s nastúpeným procesom urbanizácie evokujú transformáciu hodnôt, ktoré sú príznačné pre demokratickejšiu, sekulárnejšiu a tolerantnejšiu spoločnosť.

V rámci krajín bývalého východného bloku sa urbánno-rurálna konfliktná línia vyformovala predovšetkým tam, kde sa urbánne obyvateľstvo výraznejšie stotožňuje s novým režimom a jeho smerovaním. Johannsen (2003) však upozorňuje, že v mnohých štátoch sa sociálne štiepenie tohto typu prejavuje zatiaľ len veľmi nepatrne, čoho dôkazom sú i závery jeho štúdie vypovedajúce o latentnom sociálnom konflikte bez významnejšej inštitucionálnej opory v samotnej politickej rovine. Urbánno-rurálna konfliktná línia fragmentujúca spoločnosť nie je do týchto chvíľ v straníckom systéme spomenutých krajín stabilne prítomná. Konflikt medzi mestským a vidieckym spôsobom života pravdepodobne ešte nie je v novom európskom priestore tak hmatateľný ako trvalé charakteristiky spoločnosti, ktoré sú pre ňu ty-

pické v priereze celých desaťročí – tento vzťah je v čase de facto konštantný. Avšak i v tejto záležitosti možno cítiť nesúlad medzi dvoma odlišnými prostrediami, keď obyvateľov mesta možno z hľadiska ich politických a ekonomických postojov označiť za proreformne orientovaných a ľudí žijúcich na vidieku naopak za tých, ktorí vítajú udržanie či posilnenie kompetencií štátu.

Lie (2004) vo svojej práci hodnotil stav urbánno-rurálneho konfliktu v post-socialistickej Litve. Meniaca sa politická reprezentácia urbánno-rurálneho konfliktu na príklade tejto pobaltskej krajiny potvrdzuje, že uvažovanie nad úpravou Lipsetovho a Rokkanovho modelu, zohľadňujúc východiskové podmienky krajín bývalého východného bloku je nanajvýš opodstatnené. Nové politické subjekty sa môžu vyvinúť pozdĺž týchto štiepení, pretože „staré“ strany nedisponujú schopnosťou obsiahnuť urbánno-rurálny konflikt prostredníctvom dlhodobého prepojenia s voličskou základňou a pretože existujúce strany majú problém generovať nové oblasti sociálneho štiepenia a zakomponovať tento konflikt do vlastnej podstaty, ktorá je sama o sebe nejednoznačná. Nestabilita stranického systému nie je výsledkom chýbajúceho vnímania sociálnych štiepení zo strany voličov, ale skôr neschopnosťou strán reprezentovať spoločenské konflikty prostredníctvom dlhobnejších a stabilnejších väzieb s elektorátom. Výsledky spomenutej analýzy naznačujú, že urbánno-rurálny konflikt disponuje schopnosťou štrukturovať volebné preferencie obyvateľov Litvy, avšak jeho organizačné vyjadrenie je nestabilné, keďže tamjšie politické subjekty sú neschopné reprezentovať tieto štiepenia v dlhšom časovom horizonte. A preto je umožnené dlhodobo platným štruktúrnym štiepeniam existovať i v prostredí nestáleho stranického systému.

3 OTÁZKA SOCIO-POLITICKÉHO KONFLIKTU MEDZI MESTOM A VIDIEKOM DISKUTOVANÁ V SLOVENSKEJ ODBORNEJ LITERATÚRE

Slovenskí sociológovia, politológovia a geografi sa taktiež významnou mierou pričínili o odhalenie faktorov pôsobiacich na kreovanie volebných preferencií obyvateľstva post-socialistických krajín, samozrejme so špeciálnym zreteľom na voličské správanie slovenskej verejnosti. Ich prínos je špeciálne cenený najmä v procese identifikácie hlavných socio-politických štiepení generovaných transformačným vývojom po roku 1989 na jednej strane a dedičstvom dlhodobého historického formovania sa spoločnosti žijúcej na území Slovenska na strane druhej. Vo všeobecnosti sa môže zdať, že urbánno-rurálny profil politických strán je dlhodobo platný a v podstate nemenný. Ako však napríklad vo svojom príspevku uvádza kolektív autorov Baráth, Szöllös a Černák (1995), volebná podpora politických zoskupení je schopná presúvať svoju základňu z vidieckych priestorov do miest a naopak. Spomínaní autori ilustrujú túto možnosť na príklade Spoločnej voľby (SV), ktorá začiatkom 90-tych rokov minulého storočia patrila k významným subjektom na slovenskej politickej scéne. Územie jej volebnej podpory sa od volieb k voľbám dokázalo presunúť z vidieka severovýchodného Slovenska do urbánneho prostredia dvoch naj-

väčších miest krajiny – Bratislavy a Košíc. „Sťahovanie“ volebných preferencií opačným smerom, t. j. z mestského do vidiekeho priestoru je známe zasa v prípade Slovenskej národnej strany (SNS).

Komplexnosť príčin formovania socio-politického konfliktu „mesto vs. vidiek“ v podmienkach post-socialistickej krajiny asi najvýstižnejšie charakterizuje myšlienka: *„Obmedzenia a dodýchavanie modernizačných možností komunistického režimu najzreteľnejšie cítili a uvedomovali si vzdelanejšie a rozhladenejšie, a pritom mladšie vrstvy mestského (najmä veľkomestského) obyvateľstva. Vidiecke obyvateľstvo sa z veľkej časti ocitlo v ekonomickej i sociálnej, ale i mentálnej a kultúrnej závislosti od systému, ktorý vznikol v ČSSR počas budovania socialistickej dediny. Výsledkom bol rezolútny odpor slovenského vidieka voči politickým a spoločenským zmenám po roku 1989.“* (Podoba, 1996: 220).

3.1 Politické preferencie slovenského mesta a vidieka v 90-tych rokoch minulého storočia

Krivý v spolupráci s ďalšími autormi už v roku 1996 charakterizuje Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS, neskôr LS-HZDS) a Stranu maďarskej koalície - Magyar Koalíció Pártja (SMK-MKP) ako strany, ktoré oslovujú voličov najmä na vidieku. V prípade slovenských strán pravicového politického spektra nemožno v prvej polovici deväťdesiatych rokov minulého storočia jednoznačne hovoriť o spoločnom charaktere urbánno-rurálneho konfliktu, nakoľko Kresťanskodemokratické hnutie (KDH) preferenčne ťažilo takmer rovnakým podielom z mestského i vidiekeho prostredia, pričom Demokratická únia (DÚ) a Demokratická strana (DS) ako významná časť platformy budúcej Slovenskej demokratickej koalície (SDK), resp. Slovenskej demokratickej a kresťanskej únie (SDKÚ, neskôr SDKÚ-DS), získavali podporu takmer výhradne len u voličov z urbánneho priestoru. Komunistickej strane Slovenska (KSS) prejavuje vyššiu podporu naopak vidiecke obyvateľstvo. Kolektív autorov na základe týchto i ďalších zistení vyslovuje vo vzťahu k slovenskej realite tézu o existencii dvojakého urbánno-rurálneho sveta charakteristického pre industriálnu etapu procesu modernizácie (Krivý et al., 1996).

Mariot (1999) na príklade parlamentných volieb z roku 1998 analyzoval štruktúru volebných preferencií slovenských miest nad desaťtisíc obyvateľov, teda len približne 2,5 % súboru obcí Slovenska, v ktorých v tom čase však žila takmer presná polovica obyvateľov krajiny. Autor dospieva k rovnakým záverom ako pred ním Krivý et al. (1996) o priazni mestského priestoru smerom k “slovenskej” časti vtedajšej povolebnej vládnej koalície (SDK, SDE – Strana demokratickej ľavice a SOP – Strana občianskeho porozumenia) a vidieka zasa k víťazovi volieb HZDS a vládnej SMK-MKP, čiastočne i k SNS. Rovnako tak zdôrazňuje žiľlivejšie prostredie pre úspech širšieho spektra politických strán v prípade mesta v porovnaní s vidiekom.

V štúdií z roku 1999 venuje sociológ Krivý pozornosť priestorovej analýze výsledkov prelomových parlamentných volieb z roku 1998 z hľadiska účasti vo voľbách a volebných preferencií politických strán podľa veľkostných kategórií obcí a za jednotlivé okresy Slovenska, pričom náležite zdôrazňuje urbánno-rurálnu dimenziu

tejto problematiky. Mnohé štáty sveta vykazujú pomerne vyhranený urbánno-rurálny konflikt i v otázke účasti vo voľbách. Ak sa tieto dve špecifické prostredia vyznačujú výrazne odlišnými preferenciami politických subjektov, práve rozdiel vo volebnej účasti medzi mestom a vidiekom môže zásadným spôsobom ovplyvniť podobu konečných volebných výsledkov a tak i prerozdelenia politických síl v krajine. Krivý konštatuje vyššiu preferenčnú rozmanitosť v prípade mestského prostredia v porovnaní s vidieckym (Krivý, 1999). Kým v západných demokraciách to bolo najmä mesto, ktoré sa vyznačovalo zvýšenou volebnou účasťou, u nás i v ďalších krajinách bývalého východného bloku dlhodobo preukazuje vyšší záujem o aktívnu účasť pri hlasovaní najmä vidiecka populácia. V poslednom období sa však tento rozdiel stiera a napríklad pri voľbách v roku 2010 bola volebná účasť v urbánnom a rurálnom prostredí prakticky totožná.

Krivý upozorňuje na prehlbovanie urbánno-rurálneho štiepenia elektorátu počas prvej dekády demokratických volieb uskutočnených v ére samostatnosti Slovenskej republiky, pričom v prípade vzťahu mesto – vidiek poukazuje na existenciu nielen latentného (sociálneho) konfliktu, ale i politického, prejavujúceho sa v charaktere existujúceho stranického systému. Kým parlamentné voľby v roku 1994 označuje za triumf vidieka, tie nasledujúce charakterizuje ako politické víťazstvo mestského prostredia. Príčinu urbánno-rurálneho štiepenia slovenskej spoločnosti vidí autor najmä v kultúrnej a hodnotovej odlišnosti mesta a vidieka, čo korešponduje s Lipsetovým a Rokkanovým sociálnym konfliktom typu „centrum vs. periféria“.

3.2 Politické preferencie slovenského mesta a vidieka v novom tisícročí

Krivý (2000) na prelome milénia upriamuje pozornosť na politické preferencie rôzne definovaných skupín slovenskej spoločnosti, pričom akcentuje i priestorový rozmer spomenutej problematiky reprezentovaný rozdielnym politickým postojom slovenským miest a obcí v závislosti od ich veľkostnej štruktúry, na základe čoho možno predpokladať hlavné rozdiely medzi hlasovaním voličov pochádzajúcich z urbánneho a rurálneho priestoru. Podobne ako poľskí autori na príklade Poľska (Shabad a Slomczynski, 1999; Zarycki a Nowak, 2000), tak i on, avšak vo vzťahu k slovenskej verejnosti, dospieva k záveru, že mestský priestor nepraje hodnotám paternalizmu, egalitárstva či autoritárstva, ktoré sú vlastné najmä rurálnym oblastiam. Hodnotový rozpor medzi mestom a vidiekom je podľa jeho zistení dokonca výraznejší, než je tomu v prípade charakteristík vzdelania či sociálneho statusu analyzovaných v podmienkach týchto dvoch značne odlišných prostredí. Je však namieste upozorniť na obmedzenú výpovednú hodnotu výberových zisťovaní a to predovšetkým vo vzťahu ku konštatovaniam o priestorových trendoch, keďže i táto analýza je postavená takmer výhradne na „mäkkých“ údajoch. Urbánny priestor sa v 90-tych rokoch minulého storočia vyznačoval podporou politických subjektov SDK a SDE. Mestské obyvateľstvo v porovnaní s vidiekom vo zvýšenej miere deklaruje, že sa im po roku 1989 žije lepšie než pred revolúciou, hoci ide stále o pomerne malú časť urbánnej populácie. Oveľa viac ľudí sa však zhoduje na tom, že potrebné spoločenské a ekonomické reformy bolo nevyhnutné uskutočniť. Z hľadiska

profilu mestského elektorátu ide najmä o sympatizantov pravicovej politiky, ale sčasti i sociálno-demokratickej.

Veľmi zaujímavým je porovnanie rôznych skupín populácie definovaných viacerými sociálnymi znakmi so zreteľom na ich pôvod v mestskom či vidieckom prostredí. Autor tu konfrontuje politické a hodnotové orientácie starších ľudí z miest s preferenciami mladšej a strednej generácie vidieka, či urbánneho obyvateľstva s nižším vzdelaním s rurálnou populáciou s vyšším stupňom dosiahnutého vzdelania. V tomto zmysle si všíma i národnostné rozdiely medzi mestom a vidiekom deklarované napr. politickými preferenciami Slovákov žijúcich v mestách na jednej strane a Maďarov pochádzajúcich z vidieka na strane druhej. Autor nakoniec na základe realizovaného výskumu konštatuje, že vzdelanie ovplyvňuje politické a hodnotové inklinácie ľudí výraznejším spôsobom než ich príslušnosť k mestskému či vidieckemu prostrediu.

Výsledky štúdie taktiež naznačili závislosť medzi veľkosťou sídla a výskytom liberálnych hodnôt – čím je sídlo väčšie, tým viac praje práve liberálnym hodnotám. Rovnako určite neprekvapí zistenie, že kým vidiek je ľavicovejší, mesto preferuje naopak pravicový štýl riadenia vecí verejných. Pri konzervativizme možno uvažovať o vidieckom i mestskom subtype. Vo vzťahu k vytýčeným cieľom príspevku, orientovaného na socio-politický konflikt existujúci medzi mestským a vidieckym priestorom, sú veľmi prínosnými Krivého poznatky o výskyte sympatizantov jednotlivých politických blokov v závislosti od veľkosti sídla – autor v tejto súvislosti konštatuje: *„Najzastúpenejšími latentnými typmi v rurálnom prostredí sú socialisti a komunisti, v malých mestách socialisti a konzervatívci, v stredných a väčších mestách liberáli a socialisti, v Bratislave a Košiciach sú to liberáli.“* (Krivý, 2000: 65).

Z dlhodobého pohľadu žičil rurálny priestor najmä dvom politickým stranám – HZDS a SMK-MKP, avšak v prípade druhého menovaného subjektu ide len o prejav priestorového rozmiestnenia jeho elektorátu, ktorý je k strane viazaný najmä na báze etnicity a nie primárne na politickej požiadavke presadzovať spoločné vidiecke hodnoty. Rurálni voliči prejavujú väčšie sympatie k bývalému režimu a sú kritickejší k nastúpeným zmenám počas transformačného obdobia, a to predovšetkým v oblasti ekonomiky. Na základe týchto tendencií je logické, že preferujú politické ciele deklarované socialistami a komunistami a sú otvorení k hodnotám paternalizmu, autoritárstva a rovnostárstva. Rozdiely v politických a hodnotových orientáciách medzi urbánnym a rurálnym prostredím sú do určitej miery skresľované vysokým zastúpením občanov maďarskej národnosti na vidieku, ktorí sa vo väčšine prípadov stotožňujú s hodnotami a typom politiky slovenskej pravice, a tým sa rozdiel medzi preferenciami mesta a vidieka z istého pohľadu stiera. Tento kontrast je však opätovne podporený sympatiami významnej časti Maďarov k paternalizmu a egalitárstvu, čo možno považovať za jedinečný prejav urbánno-rurálneho konfliktu bez deformovania tohto typu štiepenia nacionalizmom (Krivý, 1998, 2000).

Kolektív autorov vedený Mesežnikom predstavil v roku 2003 zaujímavú politicko-vednú štúdiu orientovanú na voľby do Národnej rady Slovenskej republiky uskutočnené v roku 2002, v ktorej sa autori okrem iného vyjadrujú i k vývoju a vtedajšiemu stavu stranického systému slovenskej politickej scény a zároveň ponúkajú

prehľad historických, kultúrnych, etnických, sociálnych či regionálnych súvislostí volebného správania slovenského elektorátu. Urbánno-rurálna dimenzia analýzy volebných preferencií si v tejto práci takisto nachádza svoje miesto. Krivý (in Mesežnikov et al., 2003) potvrdzuje svoje predchádzajúce zistenia konštatujúce vyššiu volebnú účasť viazanú v 90-tych rokoch minulého storočia najmä na vidiecky priestor, a naopak nižšiu koncentrovanú do miest, pričom však nezabúda upozorniť na trend stierania týchto urbánno-rurálnych disparít vo vzťahu k miere volebnej participácie obyvateľstva. Príčinu týchto tendencií vidí vo vzrastajúcej volebnej apatii voličov na vidieku prameniacej z ich osobného sklamaní z politiky.

Autor zároveň zdôrazňuje odlišný volebný vzorec výberu politických strán prejavujúci sa medzi mestom a vidiekom. Z vtedajšej ponuky politických subjektov možno za výrazne mestskú stranu pokladať lídra pravice SDKÚ, už v menšej miere Alianciu nového občana (ANO) či Smer. Zvýšenej podpore obyvateľstva vidieka sa tešia už tradične SMK-MKP (prejav urbánno-rurálneho charakteru priestorovej distribúcie obyvateľov maďarskej národnosti) a HZDS, autor k nim v prípade týchto volieb pripája i KDH. Vo všeobecnosti však možno konštatovať, že v parlamentných voľbách v roku 2002 budúci vládny štvorlístok SDKÚ, SMK-MKP, KDH a ANO triumfoval najmä vďaka ich zvýšenej podpore v mestskom prostredí, pričom zdrojom preferencií parlamentnej opozície SMER, HZDS a KSS bol najmä vidiek. Podobne ako pri prelomových voľbách z roku 1998, i o štyri roky neskôr je možné teda hovoriť o politickom triumfe mesta nad vidiekom. Krivý však svoju volebnú analýzu uzatvára tvrdením, že socio-politický konflikt medzi týmito dvoma prostrediami už nie je vyhranený do takej miery, ako tomu bolo v rokoch 90-tych (Krivý in Mesežnikov et al., 2003).

Zaujímavý príspevok k regionálno-geografickému skúmaniu volebného správania obyvateľov Slovenska ilustrovaného na príklade Oravy publikoval v roku 2006 Madleňák. Autor konštatuje výraznejší urbánno-rurálny konflikt v prípade subregiónu dolnej Oravy, čoho určujúcim faktorom je najmä prítomnosť najväčšieho mesta Oravy, Dolného Kubína. Severná časť regiónu vykazuje naopak podobnosť medzi volebnými preferenciami urbánneho a rurálneho priestoru, čo možno vysvetliť veľkostatnou štruktúrou miest hornej Oravy s približne polovičným počtom obyvateľov v porovnaní s Dolným Kubínom. Tvrdošín, Trstená a sčasti i Námestovo, všetko mestá s približne 10 000 obyvateľmi, skôr inklinujú k podpore strán preferovaných najmä vidiekom. Autor upozorňuje však na tú skutočnosť, že intenzita urbánno-rurálneho štiepenia sa v prípade regiónu Oravy mení v závislosti od konkrétneho politického subjektu. Silná regionálna pozícia KDH, ktorá je daná najmä religióznou štruktúrou obyvateľstva Oravy, tak neobsahuje výraznejšiu urbánno-rurálnu dimenziu. Tento konflikt však naopak prehĺbujú SDKÚ a Smer (so zvýšenou podporou najmä v mestách) na jednej strane a HZDS s SNS (s lepšími výsledkami na vidieku) na strane druhej. Na príklade Oravy tak možno ilustrovať socio-politické štiepenie regiónu umocňované konfliktom medzi mestom a vidiekom (Madleňák, 2006).

Szöllös (2006) na základe výsledkov svojej analýzy venujúcej pozornosť stabilite území volebnej podpory hlavných politických strán na Slovensku po zlomových

voľbách v roku 1998 potvrdil dlhodobú príslušnosť istých politických zoskupení k určitému typu urbánno-rurálneho profilu. Ako príklad možno uviesť SDKÚ opierajúcu sa najmä o preferencie vysoko urbanizovaných a ekonomicky úspešných regiónov Slovenska.

Medzi najnovšie geografické štúdie orientované na priestorové aspekty volebných preferencií patrí príspevok Madleňáka z roku 2010, ktorý je z tematického hľadiska zameraný na výsledky slovenských prezidentských volieb z roku 2009. Autor si osobitne všima dvoch najúspešnejších kandidátov týchto volieb, pri ktorých analyzuje regióny ich volebnej podpory. V prípade preferencií neúspešnej kandidátky a zároveň vtedajšej premiérky Ivety Radičovej vyzdvihuje volebný význam dvoch faktorov – etnicity a stupňa urbanizácie, pričom konštatuje, že s narastajúcou veľkosťou mesta sa jej náskok pred celkovým víťazom volieb, bývalým prezidentom Ivanom Gašparovičom, zvyšoval (Madleňák, 2010). Toto zistenie korešponduje s charakterom politickej podpory týchto dvoch najsilnejších kandidátov, kedy Ivetu Radičovú presadzovali za prezidentku pravicové strany s voličskou základňou koncentrovanou vo veľkomestskom prostredí.

V najnovšej štúdií Madleňák (2012) konštatuje, že slovenská spoločnosť už dlhodobo trpí nedostatočným prepojením záujmov a potrieb populácie urbánneho a (predovšetkým) rurálneho priestoru na vplyvné štátne inštitúcie či politické strany, čo možno chápať ako hlavnú príčinu stagnácie vývoja urbánno-rurálnej konfliktnej línie, ktorá sa v skutočnosti stráca vo výraznejších typoch socio-politického štiepenia (ako napríklad mečiarizmus – antimečiarizmus (už prekonaná), konzervatívno-liberálna, socio-ekonomická a nacionalistická konfliktná línia).

4 ZÁVER

V priestore strednej a východnej Európy nemohli byť v ére komunizmu socio-politické konflikty organizované do podoby akýchkoľvek politických alternatív z dôvodu systému vlády jednej strany. Takéto pravidlá politického „boja“ oslabili schopnosť strany riešiť a definovať sociálne konflikty. Odvolávajú sa na prvý predpoklad o meniacom sa straníckom systéme a oslabenej schopnosti strán riešiť politické témy, ku ktorým sa hlásia, sociálne konflikty tak de facto nie sú stranami exaktne definované a dôsledne riešené. A preto v týchto krajinách sociálne štiepenia stále pretrvávajú. Ich identifikácia sa tak v menšej miere viaže na samotné strany, ktoré sú nestabilné, a naopak viac na socio-ekonomické charakteristiky voličov a ich preferencie vyjadrené smerom k politickým subjektom. I preto v prípade Slovenska dlhodobo absentuje agrárne orientovaný politický subjekt s výraznejšou podporou u obyvateľstva, ktorý by bol v našich podmienkach reálnym reprezentantom urbánno-rurálnej konfliktnej línie.

Upravený model sociálneho štiepenia de facto demonštruje, akým spôsobom sú sociálne konflikty schopné reflektovať prepojenie medzi stranou a voličom v kontexte slabo inštitucionalizovaného straníckeho systému. Predpoklad meniacej sa ponuky politických strán a stabilných sociálnych štiepení predstavuje na jednej

strane výhodné podmienky pre etablovanie nových politických subjektov, avšak na strane druhej negatívny faktor ovplyvňujúci schopnosť strán zachovať si dlhodobjší vplyv. Vznik nových strán je vcelku prospešný, pretože práve oni dokážu stimulovať prepojenie medzi elektorátom a politikou, ktoré bolo dovtedy eventuálne zanedbávané (keďže tu mohol vzniknúť priestor na presadenie sa nových politických subjektov). Tieto okolnosti zároveň obmedzujú životnosť akejkoľvek z existujúcich strán, pretože prepojenia s elektorátom sú v ich prípade častokrát dočasné a nevýrazné. Nové politické zoskupenia sa tak presadzujú najmä vďaka určitým špecifickým podmienkam (momentálne pôsobiacim v ich prospech), ktoré sa však neskôr môžu prejavovať ako sila ohrozujúca ich dlhodobú existenciu. Oslabené prepojenie medzi stranou a jej voličskou základňou a všeobecné sklamanie elektorátu s pôsobením už existujúcich politických subjektov (najmä s výkonom vládneho zoskupenia) dáva šancu novým stranám reprezentovať určitý typ sociálneho konfliktu, jeho urbánno-rurálnu dimenziu nevynímajúc.

Nedávno realizovaný výskum (Plešivčák, 2012) len potvrdil zistenia, ktoré boli prezentované v tomto príspevku a týkali sa prvých dvoch dekád nastúpených po konverzii spoločenského systému u nás v roku 1989. V ére samostatnej Slovenskej republiky sa na domácej politickej scéne nedokázal vyprofilovať relevantný politický subjekt obhajujúci potreby a záujmy agrárneho sektoru, ktorý by bol schopný reprezentovať socio-politickú urbánno-rurálnu konfliktnú líniu. Politickou stranou najviac závislou od volebnej podpory pochádzajúcej z vidieka je SMK-MKP. Túto politickú formáciu však nemožno označiť za agrárnu, pretože ruralita jej volebných preferencií je daná územnou kompozíciou etnickej štruktúry obyvateľstva, konkrétne priestorovou disperziou občanov maďarskej národnosti žijúcich na Slovensku. Jej programová platforma je tvorená takmer výhradne otázkami etnických minorít, predovšetkým tej maďarskej, a teda spoločné agrárne hodnoty či tie viažuce sa na vidiek ako taký v nej nie sú patrične akcentované. Ani ďalšia politická strana, ĽS-HZDS, ktorá bola tradične typická pomerne vysokou mierou rurality jej volebných preferencií, nestelesňovala klasického reprezentanta vidieka. Jej lepšie volebné výsledky viažuce sa na rurálny priestor boli predovšetkým dôsledkom teritoriálnej skladby obyvateľstva diferentného na báze etnicity a implikáciou geografickej kompozície veľkostnej štruktúry obcí. Navyše, najpopulárnejšia strana 90-tych rokov minulého storočia sa postupom času dostala na politickú perifériu a zanikla. V prípade KDĽK možno jej ruralitu zasa explanovať pomocou územnej mozaiky obyvateľov rímskokatolíckeho vierovyznania a silnou naviazanosťou religiozity práve na vidiecke komunity severného Slovenska. Smer-SD ako dlhodobo najsilnejší subjekt na slovenskej politickej scéne sa vyznačuje pomerne vyrovnaným volebným ziskom v oboch sledovaných prostrediach. Postupom času však možno predsa len konštatovať miernu rast závislosti strany Roberta Fica od podpory rurálneho voliča. Naopak, typicky pravicové politické subjekty reprezentované v minulosti stranou ANO, resp. v súčasnosti SaS a najmä SDKÚ-DS ako historickým lídrom pravice, ťažia vo zvýšenej miere z ich voličskej základne špecificky koncentrovanej do urbánneho prostredia. Možno teda konštatovať, že na vidieku sa vo zvýšenej miere presadzujú populistické (sčasti i nacionalistické) politické sily opierajúce sa o hodnoty egalitár-

stva, paternalizmu či dokonca autoritárstva. Naopak, pre mestský priestor sú príznačné liberálne a prreformné myšlienky spoločne typicky pravicovým politickým subjektom.

Literatúra

- BARÁTH, J., SZÖLLÖS, J., ČERNÁK, P. 1995. Analýza stability územia volebnej podpory vybraných politických strán (na základe výsledkov volieb 1990, 1992 a 1994). *Geografický časopis*, 47, (4), pp. 247-259.
- JOHANNSEN, L. 2000. *The Constitution and Democracy: The Choice and Consequence of the Constitution in Post-Communist Countries*. (Ph.D. thesis). Aarhus: Politica, p. 276 – Dizertačná práca.
- JOHANNSEN, L. 2003. The foundation of the state: emerging urban-rural cleavages in transition countries. *Communist and Post-Communist Studies*, 36, (3), pp. 291-309.
- KRIVÝ, V. 1998. *Hodnotové orientácie na Slovensku - skupinové portréty*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 71 s. ISBN 80 - 88935 - 02 - 4
- KRIVÝ, V. 1999. Územné celky a skupiny obcí v parlamentných voľbách 1998. *Sociológia*, 31, (1), pp. 51-77.
- KRIVÝ, V. 2000. *Politické orientácie na Slovensku – skupinové profily*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 101 s. ISBN 80 - 88935 - 14 - 8
- KRIVÝ, V. 2003. Volebné výsledky a trendy (Voliči). In Mesežnikov, G., Gyárfášová O., Kollár, M., eds. *Slovenské voľby 02' - výsledky, dôsledky, súvislosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, pp. 61-106.
- KRIVÝ, V., FEGLOVÁ, V., BALKO, D. 1996. *Slovensko a jeho regióny – sociokultúrne súvislosti volebného správania*. Bratislava: Nadácia Médiá, 414 s. ISBN 80 - 967525 - 1 - 0
- LIE, S. A. 2004. Agrarpartiene i det nye Sentral- og Øst-Europa. Avkollektiviseringsmodellen og framveksten av agrarpartier i Polen, Ungarn og Estland etter 1989. *Nordisk Østforum*, 18, (4), pp. 491-504.
- LIPSET, S. M., ROKKAN, S. 1967. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-national Perspectives*. London: Collier-Macmillan, 554 s. ISBN 978 - 0 - 029 - 19150 - 7
- MADLEŇÁK, T. 2006. Politicko-geografická analýza volebných preferencií obyvateľov regiónu Oravy. *Geografická revue*, 2, (2), pp. 630-649.
- MADLEŇÁK, T. 2010. Geografické aspekty výsledkov prezidentských volieb 2009 na Slovensku. *Zborník z XXII sjezdu ČGS - Geografie pro život ve 21. století*, Ostrava.
- MADLEŇÁK, T. 2012. *Regionálna diferenciácia volebného správania na Slovensku (1998-2010)*. Bratislava: Veda, 239 s. ISBN 978 - 80 - 224 - 1231 - 5
- MARIOT, P. 1999. Štruktúra volebných preferencií obyvateľov najväčších miest Slovenska. *Geografický časopis*, 51, (2), pp. 153-174.
- MIHALISKO, K. 1997. Belarus: retreat to authoritarianism. In Dawisha, K., Parrott, B. (eds.). *Democratic Changes and Authoritarian Reactions in Russia, Ukraine, Belarus and Moldova, Democratization and Authoritarianism in Postcommunist Societies*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 223-281.
- PLEŠIVČÁK, M. 2012. *Regionálna dimenzia socio-politického konfliktu medzi vidiekom a mestom v Slovenskej republike* (Rigorózna práca). Bratislava: Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského Katedra humánnej geografie a demografie, p. 221 – Rigorózna práca.
- PÓDOBA, J. 2001. Niekoľko poznámok k diskontinuitám vo vývoji slovenského poľnohospodárstva a etnologického myslenia. *Slovenský národopis*, 44, pp. 212-224.
- ROSE, R. 1997. Evaluating Election Turnout. In International IDEA, eds. *Voter Turnout from 1945 to 1997: A Global Report on Political Participation*. Stockholm: Institute for Democracy and Electoral Assistance, pp. 35-47.

- SHABAD, G., SLOMCZYNSKI, K. 1999. Political identities in the initial phase of systemic transformation in Poland: A test of the Tabula Rasa hypothesis. *Comparative Political Studies*, 32, (6), pp. 690-723.
- SZÖLLÖS, J. 2006. Regióny volebnej podpory vybraných politických strán v parlamentných voľbách 1998, 2002 a 2006. *Geografická revue*, 2, (2), pp. 650-669.
- ZARYCKI, T. 2000. Politics in the periphery: political cleavages in Poland interpreted in their historical and international context. *Europe-Asia Studies*, 52, (5), pp. 851-873.
- ZARYCKI, T., NOWAK, A. 2000. Hidden dimensions: the stability and structure of regional political cleavages in Poland. *Communist and Post-Communist Studies*, 33, (3), pp. 331-354.

Political Behaviour of Rural and Urban Inhabitants in the Former Eastern Bloc Countries with a Special Emphasis on the Situation in Slovakia

Summary

In the region of Central and Eastern Europe in the era of communism, socio-political conflicts could not be organized into any political alternatives because of the one-party system. Such rules of political “struggle” weakened the ability of the party to define and solve the social conflicts. Recalling the first assumption about the changing party system and weakened ability of political parties to solve the issues they are organized around, thus social conflicts are not precisely defined and consistently addressed by the parties. Therefore, there are still social cleavages in these countries. Their identification is thus less bind to the parties, which are unstable, but more to the socio-economic characteristics of voters and their preferences expressed towards political factions. Therefore, agrarian party with significant support among the population as actual representative of urban-rural cleavage is traditionally lacking in Slovakia.

In practice, modified social cleavage model demonstrates how social conflicts are able to reflect the link between the party and the electorate in the context of weakly institutionalized party system. Both changing mosaic of political parties and stable social cleavage represent favourable conditions for the establishment of new political parties on the one hand, but negative factor influencing the ability of parties to maintain a long-term impact on the other. The emergence of new parties is beneficial, because they can stimulate the link between electorate and politics, which has been previously neglected (as there could arise a space to promote the new political factions). Moreover, these circumstances limit the lifetime of any existing party, because the links to electorate are often temporary and insignificant. New political groupings are thus developing mainly due to certain specific conditions (currently playing into their hands), which may later develop as a force threatening their long-term existence, however. Weakened link between the party and its electorate and voters' disappointment with the performance of existing political parties (especially of those in power) gives a chance for the new parties to represent a new type of social conflict, also of the urban-rural character.

A recent research conducted by Plešivčák (2012) just confirmed the findings presented in this paper, which were related to the first two decades after the conversion of the socio-political system in our country in fall 1989. In the era of the independent Slovak Republic, there has been no political force on the domestic political scene defending the needs and interests of agricultural sector, which would be able to represent the socio-political urban-rural conflict line. SMK-MKP constitutes the political party most dependent on electoral support coming from the rural space. However, this cannot be described as agrarian, because rurality of its electoral support is given by the territorial composition of ethnic structure of the population,

namely of ethnic Hungarians living in Slovakia. Its long-term manifesto is almost exclusively composed of ethnic minority issues, especially of the Hungarian one and thus common agrarian values or those pertaining to the rural environment are not properly accented. Not even another political party, the ĽS-HZDS, traditionally characterized by a relatively high degree of rurality in its election score, is considered the classic political representative of countryside. Better election results of the party pertaining to the rural area were primarily consequence of territorial composition based on ethnicity and size structure of communes. Moreover, the most popular party of the nineties gradually moved to the political periphery and finally disappeared. In the case of KDH, its rurality can be explained by territorial concentration of Roman Catholics and strong linkage of religiosity just to the rural communities especially of the northern Slovakia. Smer-SD as the most powerful party of the last decade on the Slovak political scene is characterized by a relatively stable electoral support in both environments under study. However, a slight increase in dependency of the party of Robert Fico on the support floating from rural space has been identified over time. To the contrary, typical right-wing parties formerly represented by ANO and SDKÚ-DS (as the historical leader of the right) or currently by SaS benefit increasingly from their electorate specifically concentrated into the urban environment. Considering above mentioned, we can conclude that the countryside is increasingly dominated by populist (and partly nationalist) political forces based on the values of egalitarianism, paternalism and authoritarianism. Conversely, liberal and pro-reform ideas shared by right-wing parties are typical of the urban space.